Hoe achterhaal je de naam en het verhaal van een scheepswrak?

Tot op de bodem

De bodem van de Noordzee ligt bezaaid met scheepswrakken. Duikteam Northseadivers neemt er een onder de loep. *Quest Historie* ging mee naar de zeebodem.

TEKST: PAUL SERAIL / FOTO'S: COR KUYVENHOVEN

Met vier ankers aan boord ging het Deense stoomschip *Nordlyset* naar de kelder.

Toen het zand verschoof, kwam het hele voorschip tevoorschijn

Pggt. De laatste keer dat ik onder water ademhaalde, is alweer een tijd geleden. Het is daarom even wennen als ik mezelf langs de ankerlijn de diepte in trek met een duikfles op mijn rug en een duikbril voor mijn ogen. Pggt, klinkt het bij elke ademteug. Ik heb eerlijk gezegd geen idee wat ik beneden kan verwachten. Mooiweerduikers, die alleen duiken in helderblauw tropenwater met kleurige vissen, moeten er niks van hebben: duiken in Nederland. Je ziet geen hand voor ogen en er valt ook helemaal niks te zien, zo gaat het gerucht. Niks van waar, zeggen wrakduikers.

Niet meenemen

Wrakduikers mogen niets meenemen vanaf de zeebodem. Sterker, ze mogen de bodem niet 'beroeren' zoals het in de wet staat. Dat maakt het voor hobbyduikers bijna onmogelijk om een serieuze studie te maken van een wrak. Het kan bijvoorbeeld handig zijn om voorwerpen of onderdelen van een schip waar teksten op staan, mee te nemen naar boven. Soms is na een schoonmaakbeurt te lezen wat er staat. Daarom maakt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in samenwerking met duikteams weleens een uitzondering. Dan moet er wel een rapport gemaakt worden van elke vondst. Het naar boven halen van gouden dukaten, kanonnen en roestige ankers is verleden tijd. Bij het binnenvaren van de haven kan de kustwacht langskomen voor een controle.

Honderden schepen zijn vergaan op de Noordzee. Je zwemt door driemasters met kanonnen uit de Gouden Eeuw en duikboten uit de Tweede Wereldoorlog. Halverwege de ankerlijn laat ik een kwal passeren. Prachtig beest, dromerig wit, blauw, paars. Bij het anker aangekomen maakt Richard Kooistra een lijn vast. De instructeur is mijn duikbuddy vandaag. Hij zwemt rustig weg terwijl de draad van de haspel rolt. Mocht er iets misgaan, dan volgen we de lijn terug naar het anker en kunnen we vanaf daar weer naar boven. De rondleiding kan beginnen.

Schip is zoek

Dat dit wrak op de zeebodem tussen Den Helder en Texel ligt, dat was al jaren bekend. 'De eerste keer dook ik in 2003 op dit schip', zegt Ernst Jongejan terwijl we in de sluis bij Den Helder wachten tot we de Noordzee op kunnen varen. 'Alleen de achterkant en een stuk van de motor staken boven het zand uit.' In het wrakkenregister van de Dienst der Hydrografie stond het schip genoteerd als de *Mary Emma*, een zeilschip uit Engeland, gezonken in 1885. 'Met dakleitjes aan boord: van die dakpannen die je wel op kerktorens ziet', vertelt Jongejan. 'Maar als je er op duikt en je ziet dat er een mooie tweecilinder compoundmotor op staat, dan denk je al snel: dit is geen zeilboot.' Welk schip is het dan wel? Het probleem was het zand. 'We konden de motor nog niet goed beoordelen, we wisten nog niet hoeveel stoomketels het schip had. Als je er twee vindt, kun je schepen met één ketel al wegstrepen.' Een vermoeden hadden de duikers wel: 'We dachten dat het de *Wandle* was', vertelt Coen Onstwedder van achter het stuur van zijn boot, de *Mac. O*. De *Wandle* was een Engels stoomschip dat is vergaan in 1893. 'Met de middelen van toen was het moeilijk navigeren. Zandbanken onder water veranderen voortdurend van plek. Zo'n schip breekt als het vast komt te zitten op de bodem. Dat zien we wel vaker.'

Het anker gooien we midden op het schip. 'Welnee, daar gaat niets bij stuk.'

Sonarapparatuur laat precies zien waar het schip ligt.

Getipt door vissers

Aan boord van de *Mac. O* hebben de duikers van Northseadivers een zogeheten 'side scan sonar'. Zo'n sonarapparaat laat zien wat er zoal op de bodem ligt. Het zand op de zeebodem is voortdurend in beweging, de zandbanken verplaatsen. 'We kijken wat er uit het zand vandaan komt, wat er onder het zand verdwijnt', legt Ernst Jongejan uit. 'We houden continu in de gaten waar het interessant wordt.' Wie weet komt er ineens een deel van een scheepswrak bloot te liggen. Maar de belangrijkste bron voor wrakduikers zijn vissers. Ze komen met hun netten vast te zitten aan zo'n wrak. 'Daarom melden ze elkaar waar de wrakken liggen. Wij delen daarin mee. Ik moet trouwens nog een nieuwe bunker bij Texel melden, dan kunnen zij daar omheen varen.'

De motor heeft al een tijdje geen onderhoudsbeurt meer gehad.

Zand aan de wandel

Het zand op de bodem van de Noordzee beweegt mee met eb en vloed, 'en een stormpje tussendoor verandert het ook weer', voegt Onstwedder toe. Gezonken schepen worden zo al snel onder het zand begraven. Het wrak waar we naartoe varen, begon in 2017 juist enorm te ontzanden, vertelt Jongejan. 'De ketels kwamen bloot te liggen, vervolgens kwam het hele voorschip tevoorschijn. Dan moet je zorgen dat je erbij bent.' Tien, elf keer zijn de duikers afgedaald naar het schip. Ze maakten foto's en hebben alles opgemeten wat er maar te meten valt. 'We vonden op internet een boekje van de bouwer van de stoommachine van de *Wandle*. Twee weken later hadden we het in huis: de machine op de tekening lijkt precies op de motor onder water. 'Dit is hem', dachten we.' Toch klopte het niet helemaal. Jongejan raapte een kombuistegel op van het schip. 'Die werden bij de vuurplaats in de kombuis ingemetseld. Vaak zet de tegelfabrikant aan de achterkant zijn merk.' Thuis haalde de duiker de cementresten van de tegel. Hij kwam uit Flensburg, in het noorden van Duitsland, dicht tegen Denemarken aan. Wat moet een Engels schip met een Duitse keuken?

Schip ontbindt

Pggt. Onder water zit ik wat te klooien met mijn duikuitrusting. Wanneer ik weer lekker ▶

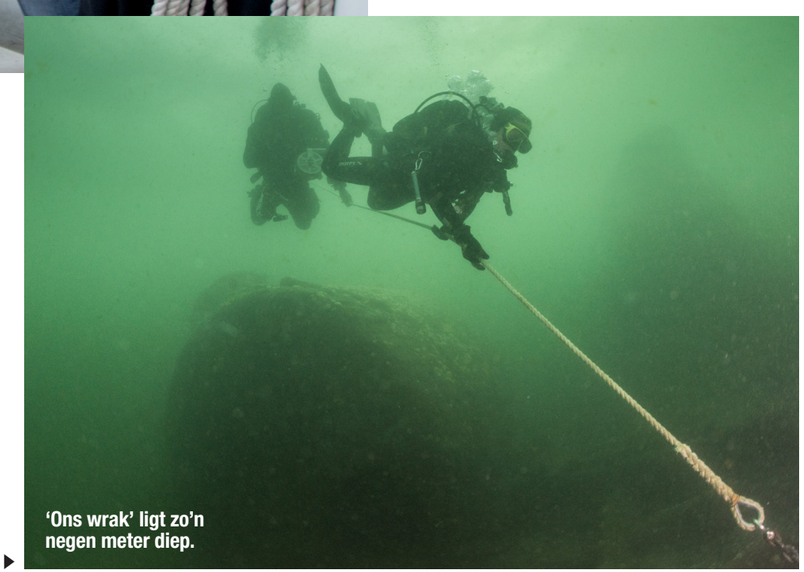

'Ons wrak' ligt zo'n negen meter diep.

De wrakduikers duiken ook in oude kranten

in mijn duikpak zit, kijk ik eens opzij. Daar torent een enorme, tja, wat is het eigenlijk, omhoog. Zou dat de stoommachine zijn? Ik zwem achter Kooistra aan. Het stikt van het leven op het wrak. Zeesterren, krabben en heremietkreeftjes sjouwen rond met schelpen en er drijven enorme scholen vis voor mijn duikbril. Schattige anemonen hebben zich vastgezet op het wrak. O ja, daar kwamen we voor. Het wrak is mooi uit elkaar gevallen. Daardoor zie je geen bootvormige boot op de bodem liggen, maar het is wel duidelijk dat we door het ruim van een schip zwemmen. Links en rechts liggen de spanten nog mooi op hun plek, 'de ribbenkast van het schip', zoals Kooistra het later noemt. Het zicht is prima en fotograaf Cor Kuyvenhoven gebaart dat ik even met iets moet poseren voor een foto, geen idee wat. De meter aan mijn luchtfles loopt langzaam terug en als het tijd wordt om naar boven te gaan, rolt Kooistra zijn haspel weer op zodat we terugkomen bij het anker. 'En?', vraagt Onstwedder, die aan boord bleef van zijn boot, 'Wat vond je ervan?'

Terug aan het oppervlak heeft Onstwedder de saté al op het vuur staan.

Dankzij Kooistra's lijn kunnen we altijd de terugweg vinden.

Erg gaaf vond ik het. Maar wat ik gezien heb, geen idee.

Ah, een anker

Het valt ook niet mee om je onder water te oriënteren, stellen de ervaren duikers gerust. De eerste keren herken je niets. 'Maar na tien duiken ken je het schip van haver tot gort', zegt Kooistra. De eerste duik maakten we bij eb, dan is er even weinig stroming op de zeebodem. Bij hoog water gaan we nog eens de diepte in. Het duiken zelf gaat al beter en inderdaad lukt het nu ook om onderdelen van het schip te herkennen. De machtige stoommachine, vier ankers lagen er in het ruim en dat ding waar ik bij hing voor een foto was de reserveschroef. Schepen namen wel vaker reserveonderdelen mee op reis. We zwemmen helemaal naar de boeg, waar nog een anker in het zand ligt, en dan weer terug. Voor de achterkant van het schip heb ik helaas geen lucht meer maar ik vind het zo ook al prachtig.

Na ontelbare zeesterren, anemonen, vissen, krabben en een prachtwrak kom ik weer boven. Ruik ik daar nasi?

Duidelijk een schroef, toch herkende ik het bij mijn eerste duik niet.

Veilige vaart

Voor mensen is het wat ongebruikelijk om onder water te ademen. Duiken is daarom geen ongevaarlijke bezigheid. Wrakduiken is nog een tikkeltje spannender.

- Veel wrakken hebben uitstekende onderdelen waar je met je duikuitrusting aan kan blijven haken. Scherpe randen zijn er ook. Er kan zomaar iets stuk gaan onder water.
- Ook vissersnetten blijven nogal eens haken aan wrakken. Een duiker kan verstrikt raken in zo'n net.
- Een wrak in zwemmen door een deur die dicht zou kunnen vallen, is niet verstandig.
- Om niet te verdwalen in een wrak, rollen wrakduikers een lijn af. Die kan knappen, wat het terugvinden van de uitgang moeilijker maakt.
- Het komt voor dat door de luchtbellen prut van het plafond loslaat en in het water naar beneden dwarrelt, waardoor je niets meer ziet.
- Het wil nog weleens donker zijn in een wrak. Als je lamp uitvalt, kun je maar beter een reservelamp bij je hebben.
- Omdat er altijd wel wat mis kan gaan, is het wijs een extra duikfles klaar te leggen op de bodem.

Het is puzzelen

Het is oktober en nu het duikseizoen afloopt, begint het schrijfseizoen. Het duikteam heeft een enorme berg huiswerk. Alle gegevens die ze verzameld hebben, bundelen ze in een rapport. Dat belooft een aardig boekwerk te worden en daarmee hopen de duikers het certificaat voor gevorderde maritiem archeologen te halen bij de Engelse Nautical Archeological Society. Maar hun studieobject blijkt niet de *Wandle* te zijn. Duikers die op de *Mac. O* te gast waren, deden twee weken eerder een topontdekking: ze vonden de bel van het schip. Doorgaans hing die vooraan op het schip, deze bel lag in een kist. Hij was vastgekoekt. 'Ze hebben zich het lazarus getrokken om hem los te krijgen', vertelt Onstwedder. Hij nam de bel mee voor nader onderzoek. Kjøbenhavn staat erop. Plus een jaartal: 1877. En een naam: *Nordlyset*. Nu de naam bekend is, is het zoeken naar informatie makkelijker. Veel staat in reddingsrapporten maar ook in oude krantenartikelen. Jongejan: 'Als je de stukjes bij elkaar schuift, krijg je een beeld van wat er gebeurd is.'

Tijd voor de volgende?

De *Nordlyset* vertrok met een lading graan uit Riga en was op weg naar Antwerpen. Op 18 december 1877 verging de stomer tijdens een storm, vier maanden nadat het schip was opgeleverd. 'Een pittige scheepsramp', vertelt Jongejan. 'De reddingsdienst wist alle mensen van het schip te halen, maar hun sloep sloeg vervolgens om. Zeven bemanningsleden en twee redders verdronken.' Onstwedder heeft bij de Deense scheepsbouwer en bij de rederij die het schip liet bouwen, gemeld dat de boot terecht is. 'Het zou mooi zijn als we van de scheepswerf tekeningen krijgen zodat we ze kunnen vergelijken met het wrak.' De werf houdt zich tot nog toe stil, de reder is erg blij dat de *Nordlyset* is teruggevonden en zoekt in de archieven naar foto's. Komen de duikers hier in het voorjaar weer terug? Veel hangt af van het zand. 'Meestal hebben we een jaar, twee jaar de tijd. Dan verzandt het weer', legt Jongejan uit. En dan? 'De *Wandle* had fosforiet aan boord, wit fosfaatgesteente. We hebben een stomer met zo'n lading gevonden.' Onstwedder: 'We moeten maar eens op het voorschip kijken of we de bel kunnen vinden.' ■

paul.serail@quest.nl

Hulp onder water

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft maar zes duikende archeologen in dienst. Hobbyduikers zoals de Northseadivers zijn dan ook onmisbaar om de honderden scheepswrakken in de Noordzee in kaart te brengen. 'We werken graag samen met vrijwilligers die elk weekend de Noordzee op varen', zegt maritiem archeoloog Thijs Coenen van de RCE. 'Zij trekken er vaker op uit dan wij.' De profi's moeten voldoen aan de strenge eisen van de Arbowet. 'Voor duiken dieper dan vijftien meter moet er bij ons bijvoorbeeld een decompressietank aan boord zijn. Dan heb je ook een grotere boot nodig.' Omdat professionals alleen met andere beroeps mogen duiken, mogen vrijwilligers niet mee als de profi's op pad gaan. Omgekeerd mogen beroepsduikers niet mee met hobbyisten. Coenen: 'Dat vind ik vaak wel jammer, ja.'